

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Z problematyki nauczania przekładu tekstów specjalistycznych : (na przykładzie języka prawa)

Author: Anna Dolata-Zaród

Citation style: Dolata-Zaród Anna. (2005). Z problematyki nauczania przekładu tekstów specjalistycznych : (na przykładzie języka prawa). "Neofilolog" (Nr 26, (2005) s. 64-69).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Z PROBLEMATYKI NAUCZANIA PRZEKŁADU TEKSTÓW SPECJALISTYCZNYCH (NA PRZYKŁADZIE JĘZYKA PRAWA)

Niniejszy artykuł ma na celu poruszenie problematyki nauczania przekładu tekstów specjalistycznych na przykładzie języka prawniczego. Zagadnienie to nie sposób omawiać bez uświadomienia sobie faktu, że w ostatnich latach zmieniły się potrzeby językowo – komunikacyjne uczących się. Oprócz języka ogólnego chcą oni poznać profesjolekt, którego będą używali w pracy zawodowej. Obserwuje się zjawisko intensyfikacji nauczania języków obcych. Wprowadza się je powszechnie do przedszkoli, dla uczniów organizowane są rozmaite kursy językowe, natomiast firmy wymagają od pracowników podnoszenia swych umiejętności lingwistyczno – komunikacyjnych. W dzisiejszej rzeczywistości społeczno – politycznej język obcy ma służyć jako narzędzie pracy, a nie cel sam w sobie. Dlatego też na studiach neofilologicznych próbuje się odpowiedzieć na to wyzwanie dostosowując programy nauczania do potrzeb rynku. Jak wiadomo z licznych rozmów z absolwentami, wielu z nich po studiach znajduje pracę w firmach, najczęściej jako kadry średniego szczebla. W tej sytuacji istotnym staje się problem nauczania przekładu tekstów specjalistycznych, bo przecież głównie z takimi spotykamy się w przedsiębiorstwach. Pozostaje jeszcze kwestia wyboru przez nas języka prawniczego jako jednego z języków specjalistycznych, który – obok lektu ekonomicznego – odgrywa ważną rolę w środowisku firmy. Otóż, jak wiadomo „nieznajomość prawa szkodzi”, a w przypadku kontaktów handlowych - kosztuje, i to zwykle bardzo dużo. Poza tym zrozumienie i dobry przekład wszelkiego rodzaju kontraktów i umów cywilno-prawnych jest umiejętnością przydatną aktualnie każdemu z nas.

Aby przybliżyć powyższe zagadnienie, postaramy się pokrótce zdefiniować język specjalistyczny i przeanalizować cechy dystynktywne tekstu specjalistycznego. Następnie spróbujemy omówić zjawisko przekładu i jego nauczanie na przykładzie języka prawa. Wreszcie określimy na czym polega rola i kształtowanie u studentów kompetencji kulturowej w ramach dydaktyki przekładu

Jak wiadomo, warunkiem powstania i rozwoju języka specjalistycznego jest zaistnienie nowej społecznie istotnej sfery działalności ludzkiej. Potrzeby językowo-komunikacyjne takiej sfery pociągają za sobą kształtowanie się stosownego języka i odpowiednich mechanizmów komunikacyjnych. Specyfika takiego języka przejawia się na różnych poziomach, a widać ją szczególnie wyraźnie na planie leksykalnym oraz w zasadach wyboru i łączenia środków językowych w toku budowy tekstu.

W językoznawstwie polskim kiedy mówimy o języku fachowym używamy następujących określeń: język zawodowy, język specjalistyczny, profesjolekt, żargon zawodowy (por. Żydek-Bednarczuk 1997). Język ten określany jest jako część naturalnego systemu językowego, ponieważ korzysta on z zasad gramatyki języka ogólnego, wybierając odpowiednie środki z jego poziomu morfologicznego. Jego warstwa leksykalna jest specyficzna i nieporównywalna do warstwy słownictwa ogólnego. Język specjalistyczny zawiera pewną dodatkową liczbę symboli, znaków i reguł, które w kombinacji ze sobą wydatnie zwiększają możliwości porozumiewania się. Język ten posługuje się w nieco inny sposób niż język ogólny elementami morfologicznymi, syntaktycznymi i leksykalnymi. Cechuje go dominacja strony biernej, czasowniki modalne, występowanie określonych modeli zdań i zwrotów oraz stosowanie wybranych metod słowotwórczych przy tworzeniu nowych

słów (Wilk-Janik 2000: 39-40). Posiada on specyficzną składnię i strukturę oraz specjalistyczne rodzaje tekstów, w których powyższe elementy występują. Osobliwość słownictwa specjalistycznego nie zamyka się wyłącznie w systemie semantycznym.

Mozna więc powiedzieć, że język fachowy jest związany z wybranym rodzajem działalności ludzi nakierowanej na wytwarzanie i komunikowanie się. Dotyczy on wielu dziedzin nauki i techniki. Przedstawia rezultat poznania tych dziedzin, jest historycznie uwarunkowany i podporządkowuje się społecznie ukształtowanym normom. Jerzy Pieńkos słusznie zatem określa, iż „*język specjalistyczny jest czymś więcej, aniżeli tylko rejestrem, stylem i słownictwem specjalistycznym, czy też specjalistyczną terminologią. Stanowi on pewien zbiór środków i zasobów odznaczających się wieloma stylami, rejestrami, poziomami i właściwościami leksykalnymi*” (Pieńkos 2003:264). Można w nim „*zauważyć wyraźną tendencję do definiowania pojęć, do kontrolowania polisemii i homonimii, do eliminowania synonimów oraz do upraszczania składni, jak również do neutralizowania efektywności oraz przyswajania znacznej liczby skrótów*” (Pieńkos 2003:264). Język ten służy porozumiewaniu się specjalistów w obrębie danej dziedziny, jak również komunikacji tych ostatnich z przeciętnymi użytkownikami lektu. Zrozumienie się w tym języku wymaga wiedzy z zakresu danej dyscypliny zarówno nadawcy jak i odbiorcy. Wiedza ta musi być symetryczna i może być przekazana w określonych warunkach komunikacyjnych.

Na tym tle rozpatrywać należy pojęcie tekstu specjalistycznego. Przyjmijmy, za Jerzym Pieńkosem (2003:99), następującą klasyfikację tekstów:

- a) teksty ściśle naukowe (publikacje akademickie, rozprawy naukowe, teksty encyklopedyczne);
- b) teksty techniczne i przemysłowe (dokumentacje techniczne, opisy procesów technologicznych, organizacji produkcji i sposób eksploatacji urządzeń, instrukcje użytkowania pojazdów i urządzeń, opisy patentowe);
- c) teksty prawne (teksty ustaw, rozporządzeń, innych aktów normatywnych, orzeczeń sądowych) i prawnicze (monografie naukowe, artykuły i rozprawy traktujące o prawie);
- d) teksty z zakresu korespondencji służbowej;
- e) teksty naukowo – publicystyczne (popularno-naukowe);
- f) teksty naukowo – informacyjne.

Zdajemy sobie sprawę, że przedstawiona wyżej typologia tekstów w zależności od stylu funkcjonalnego, jest zaledwie jednym z wielu podziałów tekstów specjalistycznych, których analiza zasługuje na odrębną pracę.

Mówiąc o tego rodzaju tekstach, należy zwrócić uwagę na ich adresata. Nie każdy bowiem tekst specjalistyczny przeznaczony jest dla specjalisty. Wręcz przeciwnie – istnieje duża grupa tekstów pisanych w żargonie profesjonalnym i adresowanych do przeciętnych użytkowników języka. Jak więc wynika z powyższego, problematyka interesującego tu nas języka prawniczego może przejawiać się w różnych typach tekstów i dyskursów, adresowanych zarówno do specjalistów, jak i do niespecjalistów.

Przekład jest jedną z form komunikacji; wyrażając ekwiwalent języka wyjściowego – oddając jego treść – przekazujemy również formę i stylistykę tekstu. Istnieje wiele definicji tłumaczenia, wśród których przeważają opisy czynności lub samego procesu przekładu. Według O. Wojtasiewicza (1957:15) przekład to „*operacja, która polega na sformułowaniu w pewnym języku odpowiednika wypowiedzenia sformułowanego uprzednio w innym języku.*” Z kolei J. R. Ladmiral (1979:11) - francuski językoznawca i teoretyk przekładu - twierdzi, że: „*Tłumaczenie jest szczególnym przypadkiem konwergencji językowej: w znaczeniu szerszym oznacza każdą postać mediacji międzyjęzykowej, pozwalającej na wymianę informacji między użytkownikami różnych języków. Przekład powoduje przejście komunikatu sformułowanego w języku źródłowym do języka przekładu.*” Tak więc, główne zadanie tłumaczenia polega na

pośredniczeniu w kontakcie dwóch różnych języków i kultur. Dobrego tłumacza winny zatem cechować kompetencje różnego rodzaju, z których trzy zajmują szczególne miejsce: kompetencja przedmiotowa (treściowa), językowa i kulturowa.

Spróbujmy zatem scharakteryzować na tym tle interesujący tu nas język prawa. Zaczniemy od próby zdefiniowania pojęcia; język prawny to język, w którym jest formułowane prawo, a więc Konstytucja, ustawy, rozporządzenia i inne akty normatywne. Język prawniczy natomiast to metajęzyk, którym posługują się prawnicy, gdy mówią o prawie. Myślimy tu o języku doktryny czy dogmatyki prawnej. Język prawniczy pełni więc w stosunku do języka prawnego rolę usługową.

Na płaszczyźnie językowej wyróżnia się następujące cechy charakterystyczne języka prawnego i prawniczego:

- lekty te posiadają specyficzną leksykę, wśród której można wyodrębnić dwie grupy terminów:
 - jawne terminy fachowe, jak np. *assertoir* (n.m.) – skarga petytoryjna, powództwo petytoryjne; *pourvoi* (n.m.) – środek odwoławczy, skarga kasacyjna;
 - ukryte terminy fachowe, jak np. *instruction* (n.f.) = *éducation*; *enquête* (*juge d’instruction*) – dochodzenie, śledztwo, kierowanie rozprawą sądową;
- styl nominalny, jak np. *un appelant* – wnoszący apelację; *un considérant* – uzasadnienie wyroku;
- styl bezosobowy;
- niewielka ilość zapożyczeń z wyjątkiem łaciny, jak np. *Pacta sunt servanta*;
- normatywność języka prawa;
- brak synonimii;
- konstrukcje imiesłowowe;
- brak wulgaryzmów;
- struktury przyimkowe, jak np. z braku dowodów winy;
- brak określeń nacechowanych emocjonalnie;
- często zawile zdania wielokrotnie złożone.

Na poziomie treściowym rozpatruje się zarówno informacje niezdeteminowane socjokulturowo - czyli uniwersalne - i zdeterminowane socjokulturowo. Do pierwszych zalicza się prawa i formuły obowiązujące w każdym języku i wspólnocie kulturowej, natomiast do drugich należą te, które istotne są tylko w określonych kręgach kulturowych (Troszczyńska-Nakoneczna 2003:257). Należy tu więc wspomnieć, iż każdy system prawny jest niezależny, samowystarczalny i posiada wyraźnie zakreślone granice. Kiedy mówimy natomiast o współistnieniu systemów prawnych, należy brać pod uwagę relacyjność elementów, istotną rolę prawa międzynarodowego i wspólne źródła. Zatem zarysowuje się tutaj relacja między systemem inter- i intrakulturowym.

Na płaszczyźnie kulturowej mamy natomiast do czynienia z cechami zakorzenionymi w realiach kulturowej danej społeczności. Jako przykład niech posłuży nam tłumaczenie francuskich instytucji prawniczych. Podejmując się tego zadania należy bezwzględnie korzystać z aktów prawnych francuskich i polskich, tak, aby znaleźć odpowiednie ekwiwalenty.

W procesie nauczania przekładu wybór tekstu odgrywa bardzo ważną rolę. Należy poza tym zidentyfikować zleceniodawcę i jego potrzeby. Musimy w tym celu dokonać analizy tekstu poprzez:

a) wybór tekstu

Wydaje się, że w praktycznym nauczaniu przekładu należy – o ile to możliwe - używać tekstów autentycznych. Powinny być one dostosowane do stanu wiedzy uczących się i umożliwić im stopniowe przechodzenie od zadań łatwiejszych do coraz trudniejszych. Dopuszcza się również stosowanie tekstów adaptowanych, szczególnie w początkowych

etapach nauki, dających możliwość odczucia sukcesu i zachętę do wykonania następnego tłumaczenia. Koniecznym jest również omówienie celu przekładu i podstawowych funkcji tekstu.

b) analizę tekstu wyjściowego

Uważamy za Krzysztoforską-Weisswasser (1999:125-126), że przy analizie tekstu wyjściowego należy wziąć pod uwagę:

1. czynniki zewnętrzne tekstu:

nadawca (kto?)

intencja (w jakim celu?)

odbiorca (dla kogo?) – zleceniodawca, grupa docelowa

środki przekazu – przekaz ustny, pisemny

miejsce (gdzie?)

czas (kiedy?)

powód (dlaczego?)

funkcja tekstu

2. czynniki wewnętrzne tekstu:

rodzaj tekstu

treść tekstu (o czym mówi?)

presumpcja (o czym nie mówi?)

budowa tekstu (kolejność)

środki niewerbalne

leksyka (słownictwo)

składnia (budowa zdań)

inne środki językowe (ton)

oddziaływanie tekstu.

Analizując tekst wyjściowy, należy zaktywizować niezbędną wiedzę fachową, terminologię oraz wiedzę językową i kulturową. Analiza i rekurs (odwoływanie się) do zasobów wiedzy nie przebiegają linearnie, lecz są rekursywnie (zwrotnie) ze sobą powiązane (Krzysztoforską-Weisswasser 1999:126).

Przeprowadzenie analizy tekstu wyjściowego jest istotne z kilku powodów:

- a) oddziela rzeczy pierwszorzędowe od drugorzędowych;
- b) pomaga w podejmowaniu decyzji;
- c) wymusza konsekwentne stosowanie strategii tłumaczeniowej, która z kolei kieruje produkcją tekstu docelowego;
- d) poszczególne jednostki tłumaczeniowe powinny tworzyć spójną całość tekstu docelowego;
- e) końcowym etapem tłumaczenia może być porównanie tekstu docelowego i wyjściowego według wskazanych wyżej kryteriów analizy tekstu.

Należy nadmienić, iż omawiany tu proces umożliwia stosowanie rozmaitych form ćwiczeń.

Celem przekładu jest stworzenie takiego nowego tekstu, który będzie zawierał wszelkie informacje istniejące w tekście wyjściowym w sposób możliwie wierny. Jednak taki tekst powinien odpowiadać normom języka docelowego, co wymusza pewne zmiany. W związku z tym można zaproponować uczącym się ćwiczenia na:

- transpozycje, czyli zastąpienie jednej kategorii gramatycznej inną np. le magistrat du siège - sędzia,
- ekwiwalencje, czyli zastąpienie wyrażenia zleksykalizowanego w języku wyjściowym odpowiadającym mu podobnym wyrażeniem w języku docelowym np. il a été convenu ce qui suit – ustalono (uzgodniono) co następuje,

- modulację, czyli zmianę punktu widzenia albo sposobu ujmowania zjawisk w stosunku do ujęcia zastosowanego w oryginale np. le juriste d'entreprise – radca prawny,
- adaptację, czyli zastąpienie elementu kulturowego należącego do kultury oryginału przybliżonym elementem kultury języka docelowego np. la cour d'assises – sąd przysięgłych.

Studenci mogą tu pracować indywidualnie lub w grupach. Poza tym, właściwym wydaje się zaproponowanie studentom utworzenia list słów należących do wybranego pola semantycznego np. sądownictwo cywilne czy zawody prawnicze. Ćwiczenie to ułatwi z pewnością tłumaczenie tekstu na dany temat.

W procesie nauczania tłumaczenia należy stosować rozmaite ćwiczenia, które pozwolą nabrać wprawy i uwrażliwić na jakość pracy. W tym celu niezbędne jest dokonywanie analizy istniejących już tłumaczeń z języka francuskiego i ustalenie tego, co jest niepoprawne, a następnie dążenie do podania wersji właściwej. Można również dokonać porównania tekstu wyjściowego i docelowego, ażeby ustalić który z nich jest tłumaczeniem. Wydaje się także koniecznym zanalizowanie (bądź przetłumaczenie) wybranych zdań lub akapitów tekstu ze zwróceniem szczególnej uwagi na kwestie gramatyczne jak np. conditionnel, subjonctif, zaimki dzierżawcze czy strona czynna i bierna. Tego rodzaju ćwiczenia ułatwią niewątpliwie uswiadomienie sobie jakiego rodzaju wiedza jest konieczna do jego zrozumienia. Podkreślić trzeba także fakt, iż tłumacząc z języka francuskiego na polski należy zwracać uwagę na poprawność tego ostatniego. Posługując się bowiem językiem ojczystym nie przywiązujemy należytej uwagi do jego czystości.

Odmówione wyżej kryteria wyboru tekstu wyjściowego, jak i jego analizy oraz propozycje ćwiczeń tłumaczeniowych mają służyć udoskonaleniu procesu nauczania przekładu tekstów specjalistycznych, a w szczególności języka prawa.

Na koniec należy jeszcze podkreślić jak istotną rolę odgrywają w procesie tym aspekty interkulturowe. Najczęściej nauczanie języka specjalistycznego odbywa się przez podawanie i analizowanie terminologii fachowej na podstawie rozmaitych tekstów. Jest to metoda z pewnością niezbędna, jednak nie obejmująca kontekstu interkulturowego. Nie jest prawdą, że do tłumaczenia wystarczy dobry słownik lub program komputerowy. Aby dokonać dobrego tłumaczenia tekstu prawniczego lub prawnego trzeba dysponować rozległą wiedzą dotyczącą znajomości systemów prawnych obu języków, jak również podłoża historycznego powstawania prawa. Bez uwzględnienia tej specyfiki niemożliwym staje się przetłumaczenie choćby nazewnictwa sądów czy ciągu instancji. Do jakich źródeł mają się zatem odwoływać studenci? Oczywiście do słowników i tekstów fachowych, ale przede wszystkim do korzystania z wiedzy specjalistów (konsultantów). Pozostaje jeszcze problem formalny przeprowadzania takich warsztatów w środowisku akademickim, ale to już inna sprawa... Oprócz tego uczyć się powinni uczestniczyć w wykładach specjalistycznych np. z zakresu prawa, ekonomii, techniki. Wszystkie te czynniki sprawią zapewne, że proces nauczania przekładu będzie bardziej skuteczny i efektywny, o co wszystkim nam chodzi.

Podsumowując, należy stwierdzić, że tłumaczenie tekstu specjalistycznego wymaga zarówno kompetencji językowej, merytorycznej i kulturowej. Posiadanie takiej wiedzy i umiejętności, jak również poszerzenie zasobu leksykalnego warunkuje poprawne tłumaczenie tekstu. Zatem dążenie do wykształcenia interkulturowej kompetencji komunikatywnej u studentów sprawia, że nauczyciel uczy zarówno języka, jak i zachowań komunikacyjnych. Należy przy tym pamiętać, że warunkiem takich zajęć jest posiadanie przez prowadzącego kompetencji merytorycznej i językowej, które muszą wzajemnie się uzupełniać i być wspierane językiem ojczystym. Dopiero w tych warunkach można mówić o powodzeniu w zakresie nauczania przekładu tekstów specjalistycznych.

BIBLIOGRAFIA

1. Krzysztoforska-Weisswasser, Z. 1999. „Praktyczne aspekty kształcenia tłumaczy”. w: *Aktualne kierunki traduktologii polskiej*. Częstochowa: Wydawnictwo WSP Częstochowa. 121-131
2. Ladmirał, J.R., 1979. *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris
3. Pieńkos, J. 2003. *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Zakamycze
4. Skibińska, E. 2001. *Inaczej mówiąc....* Wrocław: Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne
5. Szulc, A. 1997, *Słownik dydaktyki języków obcych*. Warszawa.
6. Troszczyńska-Nakonieczna, W. 2003. „Pragmatyczne aspekty badań gatunków tekstów specjalistycznych na potrzeby tłumaczeń i dydaktyki”. w: *Języki specjalistyczne. Zagadnienia dydaktyki i przekładu*. Katowice. Śląsk. 247-259
7. Wilk-Janik, J. 2000. „Język biznesu: jego cechy i ich implikacje dla glottodydaktyki”. w: *Neofilolog* nr 19. Poznań. 39-46
8. Wojtasiewicz, O. 1957. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wrocław: Ossolineum
9. Żydek-Bednarczuk, U. 1987. *Słownictwo z zakresu polskiej motoryzacji we współczesnym języku polskim*. Katowice
10. Żydek-Bednarczuk, U. 1997. „Rejestry języka specjalistycznego. Uwagi dla tłumacza”. w: *Języki specjalistyczne. Język biznesu*. Katowice. 27-41